Hazırlayanlar
İsmail Engin / Havva Engin

Alevilik

Kitap Yayınevi

KİTAP YAYINEVİ – 64
İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ – 19

ALEVİLİK / İSMAİL ENGİN, HAVVA ENGİN (HAZIRLAYANLAR)

© 2004, KİTAP YAYINEVİ LTD.

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
TESLİM TAŞI İÇİNDE "HAYDAR" (ALLAH'IN ARSLANI)
ÇİZEN RIZA ŞAHİN

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CAD. ZAGRA İŞ MRK.
B BLOK NO:1 34398 MASLAK-İSTANBUL
T: (0212) 285 11 96
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EYLÜL 2004, İSTANBUL

ISBN 975 8704-73-7

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZOĞUL SOKAĞI 20/I-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Alevilik

Yasin İpek
Kayseri
29.09.2004
Yİpek

Hazırlayanlar
İsmail Engin/Havva Engin

Kitapyayınevi

İçindekiler

Önsöz 9

Birinci Ayrım

Akademik Tartışmalar

Özgür Savaşçı / Alevi Sözcüğünün Kökeni 17

Özgür Savaşçı / Alevi-Bektaşi İnancının Temel Kavramları 23

Yasin İpek / Tahtacılarda Alevi Terminolojisinden Kimi Örnekler 43

Mehmet Dönmez / Alevilik ve Tasavvuf 53

Necdet Subaşı / Gündelik Hayat, Modernlik ve Aleviler 69

Ayhan Yalçınkaya / Mazlum ve Müntekim: Bir Hayalin İnşası 77

İkinci Ayrım

Mitoloji

Ertuğrul Danık / Alevi ve Bektaşi Mitolojisinde Aslana Binenler, Yılanı Kamçı Yapanlar ve Duvar Yürütenler 101

Üçüncü Ayrım

Tarih

Imre Adorján / "Mum Söndürme" İftirasının Kökeni ve Tarihsel Süreçte Gelişimiyle İlgili Bir Değerlendirme 123

İsmail Kaygusuz / Hıristiyan Heterodoksizmi (Paulikianizm-Bogomilizm-Katharizm) ve Alevi İnancındaki Kalıtları 137

Fuzuli Bayat / Hurufilik Merkezleri ve Anadolu'da Hurufilik 153

Fuzuli Bayat / Bektaşiyye Tarikatının Şekillenmesinde Yeseviyye ve Safeviyyenin Yeri 171

Hasan Yüksel / Sivas'ta Bir Bektaşi Dergâhı: Ma'sumlar Tekkesi 191

Saim Savaş / Efsanelerin Gölgesinde Tarihi Bir Sima: Koyun Baba 199

Fikri Karaman / Hubyar Sultan 219

Dördüncü Ayrım

Dinî Hayat

İsmail Kaygusuz / İmam Cafer Sadık, Ortodoks-Heterodoks Caferilik ve "Buyruk" 233

A.Yılmaz Soyyer / 19. Yüzyılda Yapılan İki Bektaşi Nasib / İkrar Ayini 259

Yasin İpek

TAHTACILARDA ALEVİ TERMİNOLOJİSİNDEN KİMİ ÖRNEKLER

Önceleri Ağaç-Eri diye bilinen bu Türkmen Alevi zümresi, sonraları Farsça kökenli bir sözcük olan "tahta-tahte" kelimesine, Türkçe iş eki olan "cı-ci" ekinin birleştirilmesiyle "Tahtacı" olarak anılmaya başlamıştır.[1]

"Tahtacıyım" diyen bir kişi Alevidir; fakat her Alevi, Tahtacı değildir (Çepni, Avşar, Nalcı, Sıraç, Barak, Abdal, Zaza vb. olabilir). Ayrıca "Tahtacıyım" diyen bir kişi aynı zamanda Türkmendir, fakat her "Türkmenim" diyen Tahtacı olmayabilir. Alevi gruplar içerisinde uğraştıkları işten dolayı, Ağaç-Eri olmak geçmişte sadece Tahtacılara özgü bir durum idiyse de, günümüzde değişen sosyal şartların etkisiyle artık Tahtacılar sadece ağaç işi (ormancılıkla) ile değil, hemen her çeşit meslek dalıyla uğraşmaktadır.[2]

Tahtacılık kavramı sözcük olarak: Ağaç kesen, tahta biçen, kereste işiyle uğraşan kimse[3] anlamlarını ifade ederken, zamanla, kendilerine mahsus bir mezhep inanışının varlığına inanan, coğrafi dağılışları bakımından Anadolu'nun güney kısmı ile batı tarafındaki ormanlık bölgelerde ekseriyetle göçebe ve pek az olarak ta yerleşik hayatta yaşayan, hayatlarını ağaç kesmek, dikmek, tahta biçmekle geçiren; ağaç işleri ve ormancılıkla meşgul olan Türkmen Alevi zümrelerini ifade etmektedir.[4]

Tahtacıların, ilk defa 13. yüzyılın ikinci yarısında yazılı kaynaklarda bahsedilmeye başlanan Ağaç- Eri Türkmenlerinin devamı olduğu ileri sürülmekte[5]; Ağaç-Eri isminin Tahtacı adına dönüşmesinin ise 16. yüzyılda başladığı düşünülmektedir. O devirdeki Osmanlı tapu tahrir defterleri ve belgelerinde "Cemaat-ı Tahtaciyan" tamlaması geçmektedir.[6]

Tahtacılardaki Alevi terminolojisine, İmam Cafer Menakıb (Buyruk)'ına göre dede ile talibin ya da yol ehli olanların yerine getirmesi gerekli olan yedi farzı vererek başlayacak olursak:

- Birinci farz, musahip edinmektir.
- İkinci farz, mürebbiye düşmektir.
- Üçüncü farz, rehber sahibi olmaktır.
- Dördüncü farz, mürşide inanmak ve bağlanmaktır.
- Beşinci farz, aşina bulmaktır.
- Altıncı farz, peşine olmaktır.
- Yedinci farz, çiğildeş olmaktır.[7]

Bu yedi farz ve bunlarla alakalı terimlere kısaca değinecek olursak

Musahiplik

Yol kardeşliği manasına gelir. İki evli erkek ve dolayısıyla iki ailenin kardeş olması demektir. Bu kardeşliğin sadece bu dünyada değil ahirette de devam edeceğine inanıldığından dolayı musahipliğe "Yol kardeşliği ya da Ahiret kardeşliği" isimleri de verilmektedir.

Musahiplik, Aleviliğin en mümtaz özelliklerinden birini oluştur maktadır. Şeyh Safi Menakıbı'nda ve İmam Cafer Menakıbı'nda musahip liğe çok fazla önem verilmiştir.

Musahipliğin, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'den kaldığı söylemekte dirler. Bu müessesenin gerekliliği ise şöyle özetlenmektedir: Hz. Muham med, Miraç'tan döndükten sonra inananlar çevresine toplanıp, Allah'ın ona neler söylediğini öğrenmek isterler. Hz. Muhammed, Allah'ın kendi sinden sonra Ali'yi vekil gösterdiğini anlatır. Hz. Ali'yi çağırıp "Ali ile ben ikimiz bir ağacın meyvesiyiz" der. Sonra inananlara döner: "Ey inananlar Her iki kişi birbirini kardeşliğe kabul etsin" diye buyurur. O zaman her inanan kendisine bir kardeş bulur. Bu seçimde Ali yalnız kalır. Ali: "Ey Al lah'ın elçisi, ben kiminle kardeş olayım? Ben yalnız kaldım" der. Hz. Mu hammed: "Ey Ali, sen benimle kardeşsin. Tıpkı Musa ve Harun gibi" de Böylece Hz. Muhammed ile Hz. Ali yol kardeşi olurlar. İşte bu olaydan dolayı Tahtacılar musahipliğin, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'den beri süregel diğine inanırlar.

Ayrıca Tahtacılardan bazıları da, 622 yılında Hz. Muhammed ve ha benin, Mekke'den Medine'ye göç etmesiyle birlikte ortaya çıkan mü

cir (Mekkeliler) ve ensar (Medineliler) arasındaki kardeşliği de musahipliğe temel olarak almaktadırlar.

Yalnız Cem ayininde gerçekleştirilen musahiplik, bir cemiyete kabul ayinidir ve bu ayin sırasında ikrar verip nasip almak gerekir.

Tahtacıların, musahip olmadan yola veya erkâna girmeleri mümkün olmadığından, toplum içerisinde de bir statü ve konum sahibi olmaları mümkün değildir. Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir ki; musahip olacak çiftlerin; yaş, mevki, hayat standardı, ekonomik durumu, eğitim düzeyi gibi birçok konuda denk olmaları gerekmektedir.

Musahiplik ancak evli iki çift arasında olur, evli olmayan kimseler isteseler dahi musahip olamazlar ve bu törene katılamazlar, yani evli bir çift gene evli bir çift ile musahip olabilir. Musahip olacak kimselerin ana, baba ve karılarının da bu musahipliği onaylaması gerekmektedir. Bu nedenle evlenmeden önce musahip olması uygun değildir. Çünkü ileride eşler arasında çıkacak bir anlaşmazlık bu andın bozulmasına sebep olabilir. Tüm bu şartları taşıyan insanlar Cem'de dedenin karşısına çıkabilirler.

Çiftler musahip seçerken çok titizlik göstermektedirler. Çünkü musahiplik sadece bu dünya için olmayıp, aynı zamanda "Ahiret Kardeşliği"dir. Bunu biraz daha açacak olursak: Musahip olan çiftler artık birbirlerine kardeş sayıldıkları için kendileri evlenemediği gibi çocukları da birbirleriyle evlenemezler. Musahiplerden herhangi biri kabahat işlerse bundan musahibi de sorumlu tutulur. Bir tarafın sıkıntısı ya da sevinci diğer tarafında sıkıntısı ve sevinci olur. Eğer musahip olan taraflardan biri maddi olarak dara düşerse ya da o evin erkeği bir yere gitmişse musahibi olan kimse o evin ihtiyaçlarını da gidermek zorundadır. Ayrıca musahibi düşkün ilan edilen kimsede düşkün ilan edilmiş olur ve diğer insanlar tarafından dışlanırlar. Dünyada başlayan bu kardeşliğin ahirette de devam edeceğine inanılır.

Musahip olmaya karar veren çiftler bir rehberin nezaretinde bu isteklerini dedeye iletirler. Dede, Birlik-Cem ayininden sonra onlara sorumluluklarını hatırlatır ve taleplerini kabul ettiğini belirtip, musahipliğe talip olanlara nasihatte bulunur. Önce *Şeriat,* sonra *Tarikat,* üçüncü olarak da *Marifet* hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini belirttikten sonra, son

olarak *Hakikat* ehli olmaları gerektiğini söyler. Bunlara layık olabilmek için ise; yalan söylememeleri, haram yememeleri, zina ve dedikodu yapmamaları, sahip olmadıklarını almamaları, gıybet ve iftira etmemeleri, büyüklerini sayıp küçüklerini sevmeleri gerektiği ve hiçbir zaman için Tanrı'nın yolundan ayrılmayıp, Buyruk'a uymaları söylenir. Musahip olunduktan sonra tüm dert ve sevinçlerin ortak olduğu ve her zaman birbirlerine destek olmaları gerektiği hatırlatılır. Taraflar da "Eyvallah" diyerek tüm bunları kabul ettiklerini ve ömürleri boyunca akitlerine sadık kalacakların bildirerek "Musahiplik Andı" içerler. Bu andı bozanlar Muhammed ve Ali'nin yolundan çıkmış olan kimselerdir. Bu kimselerin işleri bozuk, sonları karanlıktır ve Dört Kapı'nın sürgünü, Kırk Makam'ın lanetlisidirler.

Bu andan itibaren çiftler ahiret kardeşi olup, birbirlerine ebediyen haram olurlar. Yol kardeşlerinden birinin karısı, diğerinin de kocası ölmüş olsa bile bunlar birbirleriyle kesinlikle evlenemezler. Musahip olunan erkeklere "Kardeş", kadınlara da "Bacı" denilir.

Musahiplik hem dünya hem de ahiret kardeşliği olduğundan dolayı musahibi ölmüş bir kimse tekrar musahip edinemez.

Musahipliğin sosyal yönüne de birkaç kelimeyle değinecek olursak: Bu ayin, birbirleriyle hiçbir kan bağı ya da menfaat ilişkisi olmayan insanların, kardeşlik ve dayanışma duygularını pekiştirmektedir.

Mürebbi

Tahtacılarda dedelerin sayıları sınırlı olduğu için, dedenin yokluğunda ya da olmadığı yerlerde dini ayinleri yaptıran ve o beldenin davalarına bakan; dede olduğunda ise ayinlere girişten önce müritlerine yol gösteren, din sırlarını tevdi eden, usul ve erkân gösteren, müridi yönlendiren ve doğruyu bulmada ona yol gösteren kimselere denir.

Mürebbilik seçimle olur ve seçime sadece musahipi olanlar katılabilir.

Rehber

Talibi yola götürecek, ona nasihatta bulunacak, sonra ikrar verdirerek erenlerin arasına katacak ve ölünceye kadar ona yol gösterecek olan kimseye denir.

Ayine girebilmek için kişinin bir rehbere ihtiyacı vardır. Çünkü Hz. Muhammed'in de Miraç'a çıkarken kendisine bir rehber tuttuğuna inanılmaktadır.

Buyruk'a göre rehberin gönül kapısının açık, dilinin tatlı, sözünün güçlü, yüreğinin tüm varlıklara karşı sevgi dolu ve yüce bir ahlâk sahibi olması gerekir.[8]

Rehber, cemaatin önerdiği, dedenin onayladığı ya da bizzat seçtiği kişiden olur.

Mürşid

Hakk yolunun güneşidir. Aydınlatan, eğiten, yol gösterendir.

Aşinalık

Tahtacılarda musahiplikten sonraki giriş ritüelidir. Aynı zamanda aşinalık, dört kapıdan ikincisini oluşturur. Aşina olabilmek için ailenin musahipli olması gerekir. Aşina olacak musahiplerin başa baş (öz) kurbanı kesilmiş olmalıdır. Musahiplikten sonra başa baş (öz) kurbanı kesilmemiş olanlar aşina olamazlar.[9]

Aşinalık töreni genelde musahiplik ritüeliyle aynı gece yapılır. Bu törenin yapılabilmesi için dedenin ve en az bir çiftin aşinalı olması gerekir.

Peşinelik

Aşinalık ritüelinden sonraki giriş törenidir. Dört kapıdan üçüncüsünü oluşturur. Peşine olabilmek için iki ailenin aşinalı olması gerekir. Peşinelik töreninin yapılabilmesi için dede ve en az bir çiftin peşineli olması gerekir.

Peşinelik töreni musahiplik töreniyle aynı gecede, aşina olacaklar varsa onların törenleri bittikten sonra, yoksa musahiplilerin posttan kalkmalarından sonra yapılır.[10]

Çiğildeş (Çiğildaş)

Peşinelik ritüelinden sonraki uygulamadır.

Kişi ancak çiğildeş olduktan sonra insan-ı kâmil olabilmektedir.[11]

Dede

Tasavvufi manada Anadolu'da yaygınlık kazanan iki koldan biri olan "Taşra Tarikatları" diye de isimlendirilen ve Hacı Bektaş Veli tarafından sistemleştirilen "Şeyh" kavramı yerine Tahtacılarda "Dede" anlayışı hakim olmuştur. Tahtacılarda dede, tarikatın başını çeken kimsedir (dini lider). Aynı zamanda dini öğretim ve terbiyeyi de veren kişidir.

Tahtacılarda bir insanın dede olabilmesi için ilk önce ehl-i beyt soyuna dayanması (Hz. Muhammed, Hz. Ali- Hz. Fatma ve oğulları Hz. Hüseyin neslinden) şartı vardır. Ocağa bağlı olduğu için, dedelik ilimle vs. ile elde edilecek bir mevki değildir. Giriş ritüellerini yönettiğinden dolayı, dedenin olmadığı yerlerde ikrar alma ve musahiplik gibi ayinler gerçekleştirilemez.

Talip

Musahip ve mürebbisine ikrar veren, bir dilden konuşan insan demektir. Yani, Hakk yolunu kabullenmiş, mürebbiye uyan, mürebbiye boyun eğen demektir.[12]

Yol

Yol, örf ve töreye bağlı olarak Aleviliğin istikametine gitmektir.

Yoldan çıkmış, yoldan ayrı gibi kavramlar edep ve erkâna riayet etmeyenler için; yola girmek ya da yola alınma terimleri ise ikrar verme anlamlarında kullanılabilmektedir.

Bacağı Açık

Kelime olarak musahip olmayanlara verilen addır. Evli çiftler evlendikten sonra kendilerine bir musahip bulmak zorundadır. Tahtacılarda bekârlara, evli olup ta dede karşısında ikrar alarak musahip olmayanlara "Bacağı Açık" denir. Bu insanlar Cem'e giremezler.

İkrar

İkrar, dil ile söyleme, tasdik veya kabul etme manalarına gelmektedir.

Yeni evli çiftlerin ve onsekiz yaşına gelmiş bekâr erkeklerin, dedenin öğüt ve telkinlerini kabul edip bunlara uyacağına söz vermesidir. İkrar

vermek, teslim olmak, bir rehber ve dede tutmak ile olur. İkrar alan kişi, yalan söylememeye, haram yememeye, zina etmemeye, hırsızlık yapmamaya, ve kimsenin ayıbını araştırmamaya dedenin huzurunda "Muhammed- Ali, Oniki İmam ve Hz. Hüseyin'in başına" yemin eder. İkrar alan kişi artık Yol'a girmiştir. Bu andan itibaren ikrarı alınan kişinin sözünde durması gerekir. İkrarını bozar ise, o kimse dede tarafından düşkün ilan edilir. İkrar alma ayini ile kişinin, Aleviliğin esaslarına ve toplumun ahlâki kurallarına uyma zorunluluğu başlar.

İkrar ancak "Birlik" denilen, senede bir defa gerçekleştirilen ve dedenin de katıldığı cem ayininde yapılır. Her insan bir kere ikrar alır ve ona ömür boyu uyması gerekir. Kız çocukları evleninceye kadar ikrar edemez. Buna gerekçe olarak ise kız çocuğunun evleninceye kadar sözünü tutamayacağı ve kız çocuğunun o olgunluğa ancak evlenince ulaşabileceği görüşüdür. Oğlan çocukları ise sekiz yaşına girdikleri zaman ikrar alabilirler.

İkrar veren kimse talip olur ve bu andan itibaren; kendisini düşündüğü kadar başkalarını da düşünmeli, büyüklerine saygı gösterip hürmet etmeli, küçüklerine sevgi ve yol göstermeli, hep doğru işler yapmalı ve hak ile batılı birbirinden ayırmalıdır.

İkrarı alınmayan kimselerin dini sorumlulukları olmadığı gibi yanlış bir iş yaptıkları takdirde de düşkünlük cezası almazlar.

Boğaz İpleme

İkrar alma törenidir. Boğaz ipleme ilk ikrardır ve bu ikrar merasimi musahiplik ayininden önce yapılır. Bu ritüelle birlikte kişi çocukluktan çıkmış ve artık yola girmiştir.

Ağzı Kara

İkrar vermemiş olanlara verilen isimdir.

Eşik

İkrarı bozmamak, verdiği sözde durmak manalarına gelir. Eşik, kutsal mekân ile dış dünyayı birbirinden ayıran ve kutsal mekânı koruyan bir simgedir. Ayrıca eşik, kutsal mekâna geçişte kötülükleri temizlemekte-

dir.[13] Yola girişi temsil ettiğinden dolayı eşiğe basmamak gerekir. Çünk eşiğe basmak kişinin ikrarını bozması anlamına gelmektedir.

Düşkün

Genel olarak Anadolu'daki diğer Alevilerde de var olan bu müesse se, Alevi toplumunda suç işleme yüzünden toplum dışı bırakılma olayıdır Düşkün olan kimseye kesinlikle selam verilmez, alışveriş yapılmaz, hastası ziyarete gidilmez, hayvanları diğer insanların hayvanları arasına katılmaz.

Düşkünlük iki türlü olup, türü suçun ölçüsüne göre dede tarafın dan belirlenmektedir. Geçici düşkünlükte, düşkün ilan edilen kişi bir süre toplum dışı bırakılır. Sürekli düşkünlükte ise düşkün ilan edilen kimseler yaşamlarının sonuna kadar bir daha topluma karışmazlar. Buna "Yoldan Düşme" de denir. Sürekli düşkünlüğe sebep olan olaylar:

a. İkrardan dönmek
b. Zina etmek
c. Hırsızlık yapmak
d. Adam öldürmek

Bu gibi suçları işleyen kişi, dede tarafından edebiyyen düşkün ilan edilir. Dede bir insanı düşkün ilan edecekse, cem ayini sırasında o kişiye "yüzün kara olsun" der ve o kimseyle tüm ilişkiler kesilir onunla selamlaşılmaz, evine gidilmez, sürüsü köylünün sürüsüne katılmaz, yani o kimse toplumdan dışlanarak yalnız bırakılır.

Bunun yanında kişi küçük suçlar işlenmiş ise bunlara dedenin isteği doğrultusunda belli bir dönem düşkünlük verilir. Bu dönem içerisinde yukarıda saydığımız ilişkiler bu kimseyle de yapılmaz. Dedenin verdiği süre bitince, kişi dedenin huzuruna gelir ve suçunun affedildiği açıklanır.[14]

Düşkün olan kimsenin musahipi de düşkün olur ve bu kişiler affedilene kadar cem ayinlerine katılamazlar.

Kaynakça

Aytekin, Sefer (Haz.): *Buyruk*. Ankara 1958.

Bozkurt, Fuat (Haz.): *Buyruk*. İstanbul 1982.

Engin, İsmail: *Tahtacılar. Tahtacı Kimliğine ve Demografisine Giriş*. İstanbul 1998.

Fığlalı, Ethem Ruhi: "Tahtacılar" *Türk Ansiklopedisi*, c. 30, Ankara 1981.

Güngör, Harun: "Acari Kelimesi Üzerine" *Türk Dünyası Araştırmaları* (1988) 57: 187-189.

İpek, Yasin: Tahtacılık Ve Mersin Yöresinde Yaşayan Tahtacılar, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2000.

Selçuk, Ali: Mersin Yöresi Tahtacılarının Dini İnanç ve Uygulamaları Hakkında Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi 2003.

Sümer, Faruk: "Ağaç-Eriler" *Belleten* 26 (1962) 103: 521-528.

Ülkütaşır, Şakir: "Tahtacılar" *Türk Kültürü* 6 (1968) 71: 840-843.

Notlar

1 Ağaç-Eri'nin çeşitli dillerde ve lehçelerde söylenişleri: Ecirli, Acırlı, Acurlu, Açeri, A'aşeri vb. biçimindedir. Bkz. Güngör 1988: 187.

2 Engin 1998: 74-75; İpek 2000: 3.

3 Fığlalı 1981: 352.

4 Ülkütaşır 1968: 840.

5 Sümer 1962: 521, 528

6 Sümer 1962: 528.

7 Bozkurt 1982: 132- 133.

8 Bozkurt 1982: 77- 79

9 Selçuk 2003: 154.

10 Selçuk 2003: 154- 155.

11 Aytekin 1958: 49- 50.

12 Bozkurt 1982: 68.

13 Selçuk 2003: 75.

14 Düşkün bırakmanın Hıristiyanlıktaki "Aforoz" olayına benzediği dikkatleri çekmektedir.